JOFRE (1965): UN PROJECTE OPERÍSTIC DE JOAN VALLS JORDÀ AMB

MÚSICA D'AMAND BLANQUER

Àngel Lluís Ferrando Morales

Centre Instructiu Musical Apolo d'Alcoi

Amb l'estrena de l'òpera *El triomf de Tirant* (1992), llibret dels germans Josep Lluís i Rodolf Sirera i música d'Amand Blanquer Ponsoda (1935-2005), l'òpera valenciana —i en valencià— tornava a tenir un moment efímer d'esplendor. En un paisatge erm pel que respecta a l'òpera autòctona, la figura de Blanquer se'ns presenta encara més excepcional dins del panorama de la música valenciana.¹¹⁴ Al llarg de la seua carrera, la creació d'una òpera ha estat un pensament constant en la ment del nostre compositor. Pel que sabem, són diverses les vegades que ha estat temptat amb la consecució i, amb la troballa del projecte d'òpera *Jofré* —fins ara inèdita—, s'amplia en gairebé vint anys aquesta voluntat d'aproximació al gènere operístic.¹¹⁵ El

¹¹⁴ A banda de l'òpera de Blanquer coneixem pocs exemples més, entre els quals destaquen l'òpera bufa *La filla del Rei Barbut* (estrenada el 1943) i *Vinatea* (estrenada el 1974), les dues de Matilde Salvador (1918-2007); i, després, *Maror* (estrenada el 2014, en versió de concert el 2002 i composta en els anys 50) de Manuel Palau (1893-1967). Una mica més allunyats d'aquesta estètica trobem alguns treballs de Carles Santos i la proposta pedagògica de Ramón Pastor *L'última llibreria* (1991). Pel que sabem fins ara, aquest projecte representaria la segona de les aproximacions a una òpera seriosa escrita en valencià, després de la de Palau, i gairebé la primera de tema històric. La primera de les aportacions de Salvador sorgeix, en essència, d'una reelaboració de materials d'un retaule per a titelles amb música tradicional. Vegeu el treball de Fàtima Agut i Clausell (2010, 376-377).

¹¹⁵ Abans d'*El Triomf de Tirant*, sabem que Blanquer va tenir contactes amb Rodolf Sirera per a la creació d'una òpera, el llibret de la qual es va publicar el 1986 amb el títol *El Príncep*. Aquest títol és el mateix del llibre de Nicolau Maquiavel, «contemporani i testimoni d'excepció dels esdeveniments que fan referència a la família Borja, el més famós dels membres de la qual, en Cèsar, serví com a model al polític florentí per a esbossar la seua teoria del príncep» (SIRERA: 1986, 7). La redacció del text teatral va tenir lloc tres anys abans (1983-84) i, segons sembla, va ser un acord en ferm si atenem a la informació de les primeres planes de la publicació, on el propi autor teatral assenyalava que es tracta d'una «Òpera en quatre actes i un únic intermedí. Llibre de Rodolf Sirera, música d'Amand Blanquer. Obra escrita amb el patrocini de l'Excel·lentíssima

text del poeta Joan Valls Jordà (Alcoi, 1917-1989), ara retrobat, data de 1965 i consisteix en el llibret del primer dels tres actes projectats i unes notes manuscrites del segon, aquest darrer dividit en dos quadres. Es tracta d'un mecanoscrit integrat per 18 folis numerats i dos sense numeració, amb interlineat doble, el qual presenta nombroses acotacions escèniques i algunes musicals.¹¹⁶ En el primer dels folis, a manera de portada austera, trobem el títol de la composició (*Jofré*) i el subtítol explicatiu (*Òpera en tres actes, el segon dividit en dos quadres*), per a acabar amb els dos crèdits d'autor: «Música de: Amand Blanquer Ponsoda» i, tot seguit, «Llibret de: Joan Valls Jordà». Al capdavant figura la data «1965». El segon dels folis ens presenta els personatges —amb les

Diputació de València» (1986: 5). Sembla ser una idea força meditada i avançada, a més d'un projecte encoratjador al qual Adrián Miro, biògraf del compositor, dedica aquesta reflexió: «Entre los proyectos, el más fantástico y principal es la creación de una ópera. Es quizá la única faceta que falta para completar la variopinta gama de Blanquer. Durante muchos años ha acariciado esta idea y la decisión le ha llegado por fin de un golpe, incisiva y definitiva. Pero hacer una ópera en Valencia y en valenciano es una empresa arriesgada que ya intentaron con dudoso éxito Matilde Salvador y el poeta Xavier Casp con su *Vinatea*, es decir, un magno trabajo que ha de exigir poner a contribución las más altas virtudes musicales. Eso resulta más aventurado si se piensa que el libreto de Rodolf Sirera, *El Príncipe*, sobre la caída del poder de los Borgia, es un ensamblaje en que lo histórico se imbrica con lo actual, en que hay un planteamiento moderno de figuras tan discutidas como el Papa Alejandro VI, César y Lucrecia Borgia, Maquiavelo, Miguel Ángel, Julio de la Rovere, etc... La ópera constará de tres actos y varios cuadros y las mutaciones escénicas, los cambios de temporalidad y la oscilación entre lo irónico y lo dramático darán indudablemente a esta obra un cariz originalísimo. De momento es una nebulosa que espera su forma» (1984, 116-117). No obstant això, dèsset anys després afegeix que «un primer intento —con un libreto de Rodolf Sirera sobre la caída del poder de los Borgia— espera todavía cristalizar» (MIRÓ: 2001, 57), deixant entre els lectors la sensació que el 2001, gairebé deu anys després de la materialització de la que seria la seua única òpera, encara no es tractava d'un assumpte tancat. En el darrers anys de la seua vida, la idea de fer una nova òpera, basada aquesta vegada en el personatge de *La Regenta*, va estar en el seu pensament. Vegeu *Ciudad*, 9-07-2005, p. 28.

¹¹⁶ Són aquestes últimes les més interessants per al nostre estudi. Es tracta d'acotacions, ben acurades, que ens parlen de la formació musical del poeta, i que afegen una càrrega de musicalitar i sensibilitat musicals majors de les habituals en aquests casos. Blanquer se'n farà ressò d'aquesta característica especial del literat alcoià en nombroses ocasions.

característiques vocals i altres detalls— i l'època de l'acció teatral: «Segona meitat del segle XV, a València i, al monestir del Puig, l'últim acte». El primer acte ocupa els 18 folis numerats esmentats.¹¹⁷

Pel que sabem, aquesta és la segona vegada en la qual treballen ple-gats el poeta i el músic alcoians, i encara ho farien en altres ocasions. Com explicarà el mateix compositor diverses vegades, a banda de la seua amistat excel·lent, la qualitat de músic pràctic de Valls li atorgava un sentit i una sensibilitat especials per a dotar de musicalitat els seus versos. Per aquesta o per altres raons, Blanquer propicia al llarg de la seua producció nombroses col·laboracions amb Valls, com ara en *Canta la Verge* (1964), *Tres cançons sentimentals* (1967), *Cantata de Nadal* (1977),¹¹⁸ la *Sinfonia Coral «Niño universal»* (1981) o en el *Prec a Sant Jordi* dins la *Missa a Sant Jordi* (1982). Fins i tot, els versos de Valls van inspirar, sense el concurs del mateix text, els *Quatre preludis per a piano* (1975), els títols dels quals reflecteixen aquesta vinculació amb el recull poètic *Les roses marginals* del poeta alcoià (BLANES: 2006, 204-221), publicat el mateix any de la redacció de *Jofré*. Blanquer, acabat d'arribar a la seua terra després d'anys d'estudis a París i del periple formatiu per diferents ciutats europees al qual l'obligava la beca de l'Acadèmia de Roma, va consagrar aquell any a l'estudi personal i a la preparació de les oposicions a la càtedra de contrapunt. L'activitat compositiva, doncs, va cenyir-se únicament a una obra: la *Simfonia muntanyenca*. Com assenyala Miró, «el año 1965 es, pues, un año de estudio y reflexión» (1984, 56). Tot i que no sabem amb seguretat la raó per la qual el projecte no va anar endavant, un any després veiem Blanquer associat a una nova

¹¹⁷ El mecanoscrit es troba a l'Arxiu Municipal d'Alcoi, Fons Joan Valls Jordà, 11428/5. Vull agrair al personal de l'arxiu, i molt especialment al seu director, Josep Lluís Santonja, les facilitats i la generositat demostrada a l'hora de l'estudi del mecanoscrit i la posterior reproducció i publicació com a document annex al final d'aquest treball.

¹¹⁸ Els primers esbossos de la *Cantata de Nadal* són de poc temps després de la redacció d'aquest projecte operístic: concretament de 1968. Blanquer va demanar la col·laboració al poeta per a la creació «de unos poemas “nadalencs” sobre unos esquemas ritmico-melódicos previamente trazados» (MIRO: 1984, 91). Aquesta circumstància mostra clarament el nivell d'interacció entre els dos creadors per aquelles dates.

col·laboració teatral amb Valls: «*Pasión de Jesús*, poema sacro en dos actos y nueve cuadros».¹¹⁹

Centrant-nos ara en el mecanoscrit de *Jofré*, entre les seues primeres pàgines trobem una nota explicativa —que procedeix d'un calendari antic de 1970, signada per l'il·lustre psiquiatra Santiago Montserrat Esteve (1910-1994)— la qual ens il·lustra al voltant de la figura del protagonista de l'òpera: el pare mercenari Joan Gilabert Jofré (ca. 1350-1417), fundador del que es considera el primer hospital psiquiàtric específic a la ciutat de València, amb el nom de «Casa dels Ignoscents». L'«Hospital dels Ignoscents, Folls e Orats» (1409-1512) va ser una institució pionera en la València medieval i va nàixer, segons la tradició, arran d'un sermó del pare Jofré a la Seu valenciana a favor dels «folls e orats», els quals eren objecte de burles i atacs pels carrers. Deu feligresos secundaren la seua iniciativa i aconseguiren que el rei Martí l'Humà, l'any 1410, signara a Barcelona el privilegi per a fundar a València la «Casa dels Ignoscents».¹²⁰ Una famosa pintura de Sorolla (1887) il·lustra admirablement aquesta escena amb el foll, davant mateix del conegut Portal de la Valldigna, dins del barri del Carme (fig.1).¹²¹ Amb el pas del temps, aquest hospital esdevindrà l'Hospital General de València i, en l'actualitat, la Biblioteca Pública de la capital del Túrria.

¹¹⁹ Amb el concurs de l'Agrupació de Teatre de Cambra La Cazuela, l'Orquestra Simfònica Alcoiana i la Coral Polifònica Alcoiana, tots amb la direcció musical de Gregorio Casasempere Juan i l'escènica de Roberto Sansilvestre, es va representar en el *Teatro Circo* d'Alcoi els dies 7, 8 i 9 d'abril de 1966. Van actuar com a solistes M. Pilar Simó (soprano), Enrique Abad (flauta) i el cèlebre guitarrista alacantí José Tomás. L'ambientació musical de Blanquer consistia, pel que observem en el programa de mà, en una breu composició per a cadascun dels nou quadres (PARRA: 1995, 156-157).

¹²⁰ El cèlebre escriptor de *l'Espill*, Jaume Roig, va ser metge, administrador i majordom d'aquest Hospital durant més d'un quart de segle.

¹²¹ En la introducció del primer acte del mateix mecanoscrit es fa referència a la pintura amb aquestes paraules: «Deu tindre's present la cèlebre pintura de Sorolla com a transsumpte, en la què figura el P. Jofré protegint un foll de les cantalades de la xicalla» (p. 1).

Figura 1. *El pare Jofré protegint un foll*, de Joaquim Sorolla (1887)

El protagonista de la trama, el pare Jofré (baríton), s'envolta de tres personatges principals. El primer d'aquests és Jaume Pujol (tenor), «foll promés de Coloma»;¹²² la segona, Coloma (soprano), «filla de Bernat de Miralta, promesa de Jaume Pujol» i, finalment, Bernat de Miralta (baix) «noble cavaller valencià». Els altres personatges són determinats per l'adscripció de Jofré al Monestir del Puig, com ara la figura del prior o Fra Arnau de Montcada. Igualment, l'hospital té, entre els personatges de ficció, un guardià; i la ciutat de València, un agutzil. La «dama de companyia de Coloma», Joana, tanca el repartiment amb tres venedores i un grup coral de «xics folls i frares mercenaris de Santa Maria del Puig». Finalment, el cor general s'estableix com un grup de ciutadans.

Pel que respecta a l'acció, l'inici del primer acte es desenvolupa tot seguint fidelment l'espai escènic representat per Sorolla. És de matí i la

¹²² Les citacions directes són del mecanoscrit de Valls.

llum ben especial de la primavera es fa notar. A l'esquerra de l'espectador hi ha unes venedores «de terrissa, fruites, hortalisses i aviram». A la dreta s'aprecia el «principi d'una façana que pertany a un casalici de nobles» amb un finestral enreixat a la part baixa: es tracta de la casa de Bernat de Miralta. Les venedores van pregonant llur mercaderia, en un tercet animat fins que apareix l'agutzil «vestit de negre, espasí, muntera de l'època i roll de paper en la mà», el qual pregunta les dones si han vist passar un foll (Pujol) i, forçat per la pressió i la insistència, explica el cas del seu desventurat amor amb més detall. Una vegada comentada l'escena, les venedores «tornen a pregonar llurs mercaderies» i algunes compradores s'hi acosten.

De sobte un silenci envaeix l'escena. Valls acota que «l'orquestra pot subratllar-lo amb un motiu pianíssim adequat que durarà un minut o dos». Una cridadissa de xiquets, fora d'escena, trenquen sobtadament aquest silenci amb crits: «¡Al foll, al foll!». Apareix Jaume Pujol seguit de la xicalla que li llança pedres. Valls afegeix: «la figura impressiona tant, que fa fugir d'esglai a les venedores». Pujol expressa la incomprensió descobrint-se el pit, d'una manera ben poètica:

Jo porte un àngel al pit
Que em dona llum celestial
¡Mireu-lo, mireu-lo!
Diu les paraules sofrides
D'un amor que no té fel
Però els seus ulls eren tristos
Quan li parlava d'amor.
¿Qué us he fet jo, àngels cruels?
¡Mireu-me, mireu-me el pit
On porte un àngel de pau!

El llançament de pedres, però, no s'atura i els xiquets tanquen la seua intervenció amb un sonor «¡Al foll, al foll / que du el dimoni dins!». L'entrada en escena del pare Jofré atura l'acció. En aquest moment concret, la situació escènica evoca fidelment el quadre de Sorolla. Les seues paraules serenes fan desaparèixer la ràbia i la violència dels xiquets, que fan mutis. Valls assenyala que «l'orquestra ompli aquest moment expressant l'estupor i el gest penedit de la xicalla». Jofré ajuda a aixecar-se

Pujol i, al seu torn, les venedores, ben impressionades alhora per l'escena cruel i la caritat del frare, llaven les ferides del foll. Com una mena d'il·luminació, Jofré anuncia la intenció d'atendre aquests malats i tanca la presència en escena amb un versos plens de decisió, que fan referència al conegut sermó que, pocs minuts després, predicarà en la Seu valenciana. Es tracta, doncs, d'una informació que Valls ens transmet de forma indirecta. Conclou Jofré:

¡Pobre foll innocent,
vine amb mi, vine amb mi!
Tindràs pau d'hospital
i aixopluc ben guarnit.
Remouré les consciències
dels pobres i dels rics
per a que siga un fet
el vèncer aquest crim.
Remouré les consciències
d'amics i d'enemics.

Després de l'eixida de Pujol i Jofré pel tou, amb la pausa facultativa, surt d'un portal de la dreta Coloma, «promesa d'en Jaume Pujol, acompanyada de dama Joana». S'estableix un diàleg breu entre les venedores i la dama el qual, ben aviat, dona pas a un de privat entre Coloma i Joana. En aquest diàleg s'informa a l'espectador de la història entre Pujol i Coloma, una gran història d'amor truncada per la malaltia i, en conseqüència, per l'oposició ferma del pare de Coloma. Aquesta, però, resta enamorada del seu promés com el primer dia i, sense atendre els consells de la seua dama, no renuncia al seu voler. La infelicitat que li produeix l'actitud de son pare, així mateix, la fa rebel·lar-se davant els consells de la seua dama respecte a la impossibilitat del seu amor i a l'obediència a la qual es deu. Després d'una brevíssima transició, la missa espera les dames, i Joana ho fa saber a la seua senyora amb paraules tranquil·litzadores: «Tindreu allí el bon conhort / de la fe dreturera». Les darreres paraules de Coloma, ben sentides però, reflecteixen una immensa tristesa:

¡Ai follia d'una amor
quan és contrariat pel fat,

pel fat més cruel i traïdor!
 ¡Ai follia d'una amor
 en tranç (*sic*) tan desesperat!
 En el buit de l'esperança
 que sofreix avui el meu cor,
 de pensar que ell no es cansa,
 la passió ja en mi no mor.
 ¡Ai follia d'una amor,
 innocència desvalguda
 que sap a senda perduda
 i a amarg verí de dolor!
 ¡Ai follia d'una amor!

Just en aquest moment, les campanes de la Seu de València avisen de la missa major i les dues joves s'encaminen a l'església per la part del fons, lentament, «com dues figures d'un retaule antic».¹²³ Bernat de Miralta, el pare de Coloma, entra en escena —per la porta del casal de l'esquerra de l'espectador, com abans ho ha fet la filla acompanyada de la dama— i explica les seues inquietuds. Un llarg soliloqui assabenta el públic de la ferma postura adoptada pel que fa als amors de la seua filla amb Jaume Pujol. I l'aparició posterior de l'agutzil que va seguint el foll disposa un diàleg entre tots dos que aporta informació valuosa sobre el llinatge del malalt. Les venedores, presents en un discret segon terme, mantenen ara una actitud de complicitat amb Pujol. Se senten les paraules desesperades de Bernat: «Doble és el destí fatal: / follia de seny en ell, / follia d'amor en ella, / ¡follia per totes parts!». Les dones contesten amb un motiu què esdevindrà recurrent: «Follia que mou el món / des dels temps del pare Adam. / ¡Tot follia, tot follia / qui cerca amor trobarà!», mentre arrepleguen llurs mercaderies i fan mutis «perdent-se les veus en la llunyania».

¹²³ Tot i que no es tracta d'un quadre separat del primer acte, l'escriptura i la distribució del text mecanoscrit ens fa pensar en una pausa de notables dimensions, almenys pel que fa a les intencions de Valls. Escrit a llapis, en un cantó del foli, el poeta escriu: «214 versos». Es tracta, sens dubte, d'una anotació necessària per al lògic equilibri textual dels diferents actes, com es corrobora en les anotacions manuscrites que presenten l'estructura bàsica del segon acte.

L'ambient tranquil de la transició és veu animat, de sobte, per un clamoreig de campanes al vol. De seguida irromp en escena un cor de ciutadans —homes i dones— fent lloança de les paraules del pare Jofré al púlpit de la catedral i, alhora, en el cas del cor femení, fent glossa dels amors desgraciats de Coloma i el pobre foll. L'entrada d'aquesta pel fòrum és, novament, anunciada per tot el cor. No obstant això, l'esperança revifada de la noble enamorada és, com ho ha estat abans, reprimida per la seua companya Joana, que acaba el diàleg amb un sonor: «Penseu en el vostre pare / que desaprova vostra absurda obsessió». En aquest moment fa la seua entrada Bernat de Miralta, el qual insisteix en la negativa ferma davant un cor expectant. L'entrada final dels dos protagonistes masculins de l'òpera —Pujol embenat de cap i pit acompanyat del frare—, també pel fòrum, capta l'atenció del cor que torna amb la seua lloança vibrant a Jofré.

¡Pare Jofré, Pare Jofré!
¡Déu ha inspirat les paraules
que en la trona heu pronunciat!
¡Lloança al vostre bon nom!
¡Siga beneïda la vostra caritat!

Una breu i esperançadora intervenció del frare proclama la fundació del futur hospital, amb Jaume Pujol com a «pedra humana» per a la seua consecució. El foll, de manera recurrent com abans, es descobreix el pit i li dirigeix unes emotives paraules a Coloma la qual, commoguda, s'agenolla davant el clergue i li agraeix el seu gest de caritat. Per la seua banda, Jofré demana paciència esperançada a l'enamorada, que resta ben ferma en el seu amor. L'autor del llibret acota que «Jofré fa la senyal de la creu sobre el cap de Coloma, que segueix agenollada» mentre el cor entona novament el seu càntic de joia. El primer acte de l'òpera conclou d'aquesta manera vibrant: «un fortíssim d'orquestra i repic de campanes engrandeix i sublimitza l'ambient de l'escena», com indica el mateix poeta, amb el concurs preceptiu del cor general.

Del segon acte d'aquest projecte, sols es conserven unes notes manuscrites de Valls en una quartilla, les quals, pel seu caràcter esquemàtic i sintètic, transcrivim textualment:

2on acte.

Cambra principal del casal de Bernat de Miralta. Gran finestral gòtic al fons. Mobles i tapissos de l'època.

Acció: (1er quadre)

Coloma, primer, en un ària. —Joana dama—. Bernat de Miralta que intenta persuadir a la filla per a que abandone la dèria d'amor en vers [sic] Jaume. Li conta una mentida, dient-li que ademés [sic] de foll és un leprós. —S'hi presenta el P. Jofré demanant almoïna a Bernat de Miralta per a l'Hospital de folls. Bernat nega almoïna, acusant al P. Jofré d'ésser causa del seu trasbals de la casa. Coloma, davant la negativa del seu pare, es desprén de totes les joies i alhaixes que l'abillen lliurant-li-les al P. Jofré. Aquest li diu que li dona compassió degut a la seua falta de caritat, a l'ensems que els convida a visitar l'Hospital de folls.

(2on quadre)

Galeria de l'hospital provisional fundat per Jofré.

Al marge, en bolígraf roig, el poeta escriu l'estimació de versos per al primer quadre tot seguint l'exemple del primer acte: «al voltant de 200 versos».

Res més sabem d'aquest projecte, desconegut fins avui, el qual no figura ni tan sols entre les informacions ben acurades del biògraf de Blanquer.¹²⁴ Aquesta circumstància, a la qual podem afegir la redacció del primer acte solament, el lleuger esbós del primer quadre del segon i la inexistència del tercer, ens fan pensar en un abandonament del projecte gairebé immediat. Tot i que sembla ser una senzilla qüestió de falta de temps per part del compositor, el que no sabem a hores d'ara és la raó concreta d'aquesta decisió, les circumstàncies d'aquesta renúncia o el conjunt de tot plegat. No obstant això, comptat i debatut, es tracta d'una troballa força interessant en relació amb la importància que Blanquer atorgava a l'òpera, a la capacitat demostrada de Valls i, a sobre de tot, per a aprofundir en l'estudi d'aquesta manifestació artística en l'àmbit cultural valencià.

¹²⁴ Amand Blanquer fa una referència breu al projecte en una sentida carta d'acomiadament que, amb el títol «Evocación de una amistad», es va publicar en el periòdic local *Ciudad* el 31 d'agost de 1989, pocs dies després de la mort del poeta. En aquest escrit, Blanquer fa esment en diverses ocasions a la sensibilitat especial de Joan Valls per als temes musicals. Posteriorment, traduït al valencià, l'escrit aparegué en el número especial dedicat a Joan Valls en la revista *Canelobre* (núm. 17-18, hivern-primavera de 1990, p. 21-22).

BIBLIOGRAFIA

- AGUT I CLAUSSELL, Fàtima (2010): «*La filla del Rei Barbut*, de la literatura tradicional a l'òpera», en *Actes del Quinzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 371-384.
- BLANES NADAL, María Luisa (2006): *Amando Blanquer: Vida y Obra, Una aproximación a su repertorio pianístico*, Alacant, Diputació d'Alacant, Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert.
- BLANQUER, Amand (1989): «Evocación de una amistad», *Ciudad* (31 d'agost de 1989), p. 2
- MIRÓ, Adrián (1984): *Amando Blanquer en su vida y en su música*, Alcoi, Caja de Ahorros de Alicante y Murcia.
- (2001): *Amando Blanquer en su vida y en su música (segunda parte)*, Alcoi, Caja de Ahorros del Mediterráneo.
- PARRA VERDÚ, Pedro Juan (1995): *La cazuela, Compañía de Teatro Estable en la sociedad alcoyana (1950/1968)*, Alcoi, Ciudad de Alcoy.
- SIRERA, Rodolf (1986): *El Príncep*, Barcelona, Edicions 62.

ANNEX. JOFRE, INÈDIT DE JOAN VALLS

PERSONATGES:

* JAUME PUJOL, foll, antic promès de Coloma (TENOR)

* JOFRÈ, frare mercedari, protector dels fells i fundador
del primer hospital dels Sants Innocents a València,
primer manicomi del món. (BARÍTONO)

BERNAT DE MIRALTA, noble cavaller valencià, pare de
Coloma. (BAIX)

* L'AGUTZIL.

PRIOR DEL MONESTIR.

FRA ARNAU DE MONTGADA.

GUARDIÀ DE L'HOSPITAL.

COLOMA, filla de Bernat de Miralta, promesa de Jaume Pujol. (Soprano)

JÒANA, dama de companyia de Coloma.

VENEDORA 1ª

id. 2 onª

id. 3ª

Grup de xics i freres mercedaris de
Santa Maria del Puig. Època: segona meitat del
segle XV, a València i, Monestir del Puig, l'últim acte.

ACTE PRIMER

Un carrer enllosat de la ciutat de València. Al fons, un
 tou el qual dona a un altre carrer que s'albira perfectament.
 A l'esquerra, de l'espectador, unes venedores de terrissa, frui-
 tes, hortalisses i aviram. L'escena està il·luminada per un sol
 de primavera. És de matí. A la dreta, principi d'una façana que
 pertany a un casalici de nobles; és la casa de Bernat de Miral-
 ta. A l'esquerra, a la part, baixa, un finestral enreixat. Deu tin-
 dre's present la célebre pintura de Sorolla com a trassumpte,
 en la qual figura el P. Jofré protegint un foll de les cantalúes
 de la xicalla.

A l'esquerra ~~les~~ venedores van pregonant llur mercaderia.

VENEDORA 1ª (TOTES AMB SO DE PREGÓ
 CANTARÍ I ANIMAT).
 ¡A la bona terrissa!
 Cassoles i gerrons,
 càntere, olles, botiges,
 tupins i cossiols.

VENEDORA 2ª
 ¡Compreu-me aviram!
 Ànecs, capons, gallines,
 pollastres i ome dels grans.

VENEDORA 3ª
 ¡Lo millor de València!
 Fruita fresca, enciam,
 saborosa hortalissa
 i verdura abundant.

VENEDORA 1ª
 ¡Venc vaixel·la barata!

VENEDORA 2ª
 ¡Lo millor del corral!

VENEDORA 3ª

Bon raïm, bona poma,
cretlles i naps.

(EL TEXT D'AQUESTS PERSONS S'ENTREUSCLA DONANT LLOC A UN
TERTET ANIMAT EN EL QUE PODEN CANTAR A "SOLO" I CONJUNTAMENT)
APAREIX L'AGUTZIL VESTIT DE NEGRE -ESPASÍ, MUNTRE D'ÈPOCA I
ROLL DE PAPER EN LA MÀ. PREGUNTA A LES VENEDORES:)

AGUTZIL

Digueu-me, venedores:

¿ha passat per ací
un pobre desventurat,
la roba esquerdada
i el rostre trasmutat?
Es tracta d'un foll
de bona família
que ha fugit de sa casa
tot desesperat.

(LES VENEDORES ES MIREN ESTRANYADES)

VENEDORA 1ª

Lo que heu dit respon al sonni
que aquesta nit he tingut.

VENEDORA 2ª

¿Alguna desgràcia greu?
Expliqueu-vos, agutzil.

AGUTZIL (AMB INTENCIÓ)

No vull que els remors del mercat
atten la llenya que comença a cruixir.

VENEDORA 3ª

!Vaja enhoramala el desconfiat!

LES TRES

!Vaja enhoramala l'agutzil!

AGUTZIL

El cas us explicaré. (PAUSA)
pels afores de València
un jove innominat
va via de penitència
i sembla un extraviat.
Diuen que és de casa rica,
però bé ningú no ho sap.
La mirada esmerauda,
el cabell emmaranyat,
sofrint serenins i rous
mig nu, miser i descalç.

VENDORA 1ª

¿No serà un foll, agutzil?

VENDORES 2ª i 3ª

(ESGLAIADES)

¿Un foll?

AGUTZIL

Potser sí que estiga foll
però a causa d'un mal fat
contrari a l'amor que sent
per donzella principal.
Faig cercant-lo per València.
Quina mistió i quin sotrac!
Faig cercant-lo per València
i encara no l'he encontrat.
Seguiu la ronda. Adéu, dones!

LES TRES VENDORES

Adéu a l'autoritat. (PAUSA)

Follia d'amor traspassa
joventesa de l'anhel
quan la bresca n'és profeta
per al bon tast de la mel.
Follia d'amor, follia

que no sap on finirà.
Déu vulga que el foll guarisca
i encontre la claredat.

(TRANSICIÓ. TORNEJ A DREGOMAR LLIBS MERCADERIES. PER L'ESCENA TRA-
SITEM ALCUNES DONES AMB CISTELLES I ATURANT-SE ALS LLOCS DE VENDA).

VENEDORA 1ª

!A la bona terrissa!
!Cassoles i gerrons!
!Pitigranes d'argila
de bona mà i bon forn!

VENEDORA 2ª

!Lo millor del corral!
ànecs, capons, gallines,
pollastres i ous dels grans.

VENEDORA 3ª

!A la fruita fresca!
Raïm daurat i negre,
taronges i bresquilles,
pones dolces, verdures
del nostre joïós camp.

VENEDORA 1ª

!A la bona terrissa!

VENEDORA 2ª

!Lo millor del corral!

VENEDORA 3ª

!Fruita fresca i verdures
de l'horta valenciana!

!Millors al món no n'hi ha!

(DELS LLOCS DE VENDA SE N'HAN ANAT EL GRUP DE COMPRADORES. DE
REPERT, UN SILENCI ENVAIIX L'ESCENA. L'ORQUESTRA POT SUBRAT'LAR-
LO AMB UN MOTIU PIANÍSSIM ADEQUAT QUE DURARÀ UN MINUT O DOS. DE
SOBTE S'HI PERCEP UNA CRIDADISSA DE XICS FORA D'ESCENA)

GRUP DE XICS

¡Al foll, al foll!

VENEDORA 1ª

¿Serà el que ha dit l'agutxil?

VENEDORA 2ª

En mala hora act aplega.

VENEDORA 3ª

Ens estorbarà la venda.

GRUP DE XICS

(DES DE DINS ENCARA)

¡Al foll, al foll!

(APAREIX JAUME PUJOL, EL FOLL, SEQUIT DE LA XICALLA QUE LI
LLANÇA PEDRES. LA FIGURA IMPRESSIONA TANT, QUE S'A FUGIR D'ES-
GLAI A LES VENEDORES).

VENEDORA 1ª

¡Oh, que està endimoniat!

VENEDORA 2ª

¡Prendrà d'all la nostra ànima!

VENEDORA 3ª

¡Pot semar-nos l'entranya!

(SE N'IXEN FENT GESTS DE GRAN PÀNIC)

JAUME (ALS XICS)

¿qué us he fet jo, àngels cruels?

¿què us fet jo per a que en feu sang?

Cercaré el verí de diable

per a malvar-vos el pa.

Jo porte un àngel al pit

que em dóna llum celestial.

(DESCOBRINT-SE EL PIT)

¡Mireu-lo, mireu-lo!

Dir les paraules sofrides

d'una amor que no té fel,

però els seus ulls ^{eren} ~~XXXXXX~~ tristes

quan li parlava d'amor.

¿Qué us he fet jo, àngels cruels?
!Mireu-me, mireu-me el pit
on porte un àngel de pau!

(EN FER EL GEST D'ENSENYAR EL PIT, UNA PEDRA LLANÇADA PER UN
XIC EL FA CAURE. PROBROMP AMB UNA QUEIXA ADOLORIDA)

!Ai perseguidors de mi,
com en llanceu pedra al pit!
!No en mateu l'àngel que porte
i que m'encén de deliti!

(LA XICALLA, ENFURADA I AMB BÀRBARES RIALLES, SEGUeix LLAN-
ÇANT-LI PADRES)

GRUP DE XICS

!Ai foll, el foll
que du el dimoni dins!

(ORQUESTRA A SOLES QUE OMPLI LA PAUSA. EL PARE JOFRÈ ENTRA PEL
FOU. AMB GEST SUBLIN DE COMMISSERACIÓ ES SITUA DAVANT DEL FOLL PRO
TEGINT-LO AMB ELS BRAÇOS EN GRUP).

JOFRÈ (AL GRUP DE XICS)

Engegueu-me a mi la pedra
però no al foll desgraciat.
Engegueu-me a mi la pedra
i tingau més caritat.
¿No sabeu lo què és un foll?
Es també fill de Déu,
fill de mare i de pare,
igual que vosaltres,
igual que som tots
els nascuts al món.

(EN AQUEST MOMENT XXXXXXXX ESCENEGA HA D'EVOCAR FIDELMENT EL
la situació
FAMÓS QUADRE DE SOROLLA).

JOFRÈ (DOLÇAMENT. AL GRUP DE XICS)

Aneu-se'n a l'església.

Demaneu a Déu perdó.

Jo us dispense de la vostra inconsciència
i ofuscació.

Sou rics i no penseu
que tot lo que a terra batega
és obra sencera de Déu.
Aneu-se'n a la església.
Per vosaltres també jo resaré.

(EL GRUP DE XICS FA MUTIS PEL TOU. L'ORQUESTRA OMPLI AQUEST MOMENT EXPRESSANT L'ESTUPOR I EL GEST BENEDIT DE LA XICALLA.)

JOFRE (AJUDANT A AIXECAR-SE A JAUNE)

Tot passà. Ho tingau por.

Jo us protegiré.

(LES VENEDORES, QUE HAN PRESENCIAT AQUESTA PART DE L'ESCENA, S'ATAUSEN AL P. JOFRE I, AGENVOLLADES, LI BESEN LA VORA DE L'HÀBIT)

LES TRES VENEDORES

!Beneïda siga la vostra caritat!

(ACOHORTEN AL FOLL I AMB LLIBRESLET D'AGUA I UN LLENÇ LI LLAVEN LES PERIDES).

JOFRE (AMB UNGIÓ D'IL·LUMINAT)

Jo he de protegir aquesta desventura
deu-vos-hi a tots els qui sofreixen
folia i falta de la raó.
perquè són innocents,
perquè tenen la pensa
en blanc i sense seny.
La folia és l'abandó
de les coses de la terra,
com una ombra que s'aferria
eclipsant tota claror.

(A LES VENEDORES)

No us esglate el pobre foll.

LES TRES VENEDORES (A JOFRÉ)

per justícia i per bondat
que siga benèfica la vostra caritat.

JAUME

M'han ferit l'àngel que porta
ací dins de mon pit.
Me l'ha nafrat la fúria
d'un capital enemic.

JOFRÉ

!pobre foll innocent,
vine amb mi, vine amb mi!
Tindràs pau d'hospital
i aixopluc ben guarnit.
Remouré les consciències
dels pobres i dels rics
per a que siga un fet
el vèncer aquest crim.
Remouré les consciències
d'amics i d'enemics.

(LES TRES VENEDORES, MORMOLANT, TORREN ALS LLOCS DE VENDA.
MUTIS DEL PARE JOFRÉ, QUE ABRAGA A JAUME I, SOSTENINT-LO,
PAUSA.
SURTEN ELS DOS DEL TAU DEL PONS. D'UN PORTAL DE LA DRETA HA
SORTIT COLOMA, PROMESA D'EN JAUME PUJOL, ACOMPANYADA DE DANA
DIU
JOANA. COLOMA, SUFOCADA; XEXEXEXX AL GRUP DE VENEDORES.)

COLOMA

Digueu-me si ha estat ací
un pobre foll descarrerat.

VENEDORA 1ª

Ací ha estat, dana Coloma,
defensat per un frare.

VENEDORA 2ª

per un frare mercedari
amb cara de sant.

JOANA

No us penediu, Coloma.
Sabeu que és impossible
el vostre lligam amb ell.

COLOMA

La follia que sofreix
és d'amor, bé ho sabeu.
Follia divina d'un cor
ferit de contradicció
que espera de mi dolceses
de prometença i passió.

JOANA

No valdria contradir-vos
però la desgràcia és gran.
No pot l'amor d'aquell home
donar-vos felicitat.

COLOMA (ENÈRGICA)

Quan l'amor aplega a un gran diu
Déu sap posar la seua mà
sobre el pit de la innocent
que plora llur malvestat.
Joana, bé ho sabeu;
empararen altres dies
les noves reconlites, sublims alegries.
Empararen el somriure
de mon cor que tastava la flaire
d'un forat paradís.

JOANA

!Ai destí cruel
que amarres tendreses de terra i de cel!
penseu en vostre pare i senyor
que no us ^{vol} veure víctima
d'un desgraciat amor.

COLOMA

Non pare és cruel
privant-me de roses donant-me la fel:
!Ai fi d'una aurora
clapada en tenebres de pena traïdora!

JOANA

Sigau obedient.

COLOMA

No puc. És ma vida.

JOANA

La pena s'oblida
quan altre amor vinga amb un nou sentiment.

COLOMA

(AMB PASSIÓ)

!No, no! No tendria
fóra d'ell mai més ninguna alegria.

(TRANSICIÓ)

JOANA

La missa ens espera.
Tindreu allí el bon conhort
de la fe dreturera.

COLOMA

(SOLT SENTIDAMENT)

!Ai follia d'una amor
quan és contrariat pel fat,
pel fat més cruel i traïdor!
!Ai follia d'una amor
en tramp tan desesperat!
En el buit de l'esperança
que sofria XXXX avui el meu cor,
de pensar en ell no es cansa,
la passió ^{ja} ~~que~~ en mi no mor.
!Ai follia d'una amor,

11/

innocència desvalguda
que sap a senda perduda
i a amarg vent de dolor!
!Ai follia d'una amor!

(SONEN LES CAMPANES DE LA SEU DE VALÈNCIA TOCANT A MISSA MA-
JOR. COLONA I JOANA FAN MUTIS LENTAMENT, COM DUES FIGURES D'UN
RETAULE ANTIC, PEL TON DEL FONS.)

214 *Antic*

(SURT BERNAT DE MIRALTA DE LA PORTA DEL CASAL QUE HI HA A LA
DRETA).

BERNAT DE MIRALTA (AMB FURIA I DOLOR A
L'ENSEMS).

per fi ha estat assabentat
dels sofriments de ma filla
per causa d'un foll.
!Oh, Déu ens lliure
prompte d'aquest càstig
cruel! (AMB TO A PASSIONAT)
Coloma, tendra poncella,
desvetlament del meu cor,
¿com sent noble, pura i bella
reps una amor que és tot plor?
Si Déu és el testimoni
d'aquest malastruc deler,
¿com no et lliura del dimoni
que embrutza xomni i voler?
Ara aquest fet
em posa entre espasa i paret,
per voler evitar
el verí que la vol encisar.
!Oh, Déu ens lliure
d'aquest càstig cruel
que fa que ma vida ara siga
un seguit de tenebra i de fell!

(APAREIX L'AGUTZIL)

AGUTZIL

Senyor Bernat de Miralta,
sóc l'agutzil
que va en seguitment
de Jaume el foll.

VENEDORES (A PART)

!Callem! que es cansa de seguir-lo.

13/

Ell està en les millors mans.
Ja es descobrirà
tota la veritat.

BERNAT DE MIRALTA

¿No l'heu enconrat?

AGUTZIL

!No! !Maleft sigal!

BERNAT DE MIRALTA

¿El coneixeu?

AGUTZIL

Sí. Es un pobre desgraciat,
dolor immensa dels seus pares.

BERNAT DE MIRALTA

(A PART)

Doble és el destí fatal:
follia de seny en ell,
follia d'amor en ella,
!follia per totes parts!

VENEDORES

(A PART)

Follia que mou el món
des dels temps del pare Adam.
!Tot follia, tot follia
qui cerca amor trobarà!

BERNAT DE MIRALTA

(A L'AGUTZIL, CONFIDENCIAL-
MENT)

Ma filla està enamorada
del foll que esteu cercant.

AGUTZIL

Senyor Bernat de Miralta,
!quina malvestat!

BERNAT DE MIRALTA

Digau-me en secret. ¿Qui és?

AGUTZIL

Fill del senyor Pau d'Esplugues,
llaureador acomodat.

BERNAT DE MIRALTA (AMB MENTSPREU)

Gent bona però amb la taca
rústega que dona el camp.

AGUTZIL

El llinatge d'ells expressa
el millor dels valencians

BERNAT DE MIRALTA (CONTRARIAT)

Agutzil, seguiu la ruta.

AGUTZIL (ANANT-SE'N)
(DIGNES)

Amb Déu per sempre, En Bernat.

(LES VENEDORES MIREN AMB PENA A BERNAT DE MIRALTA, MENTRE ARREPLEGUEN ELS SACS, SERONS I GABIES DE LLURS MERCADERIES. VAN FENT MUTIS POC A POC. EL SEGÜENT MOTIU, QUE REPETEIXEN COM ABANS, S'ESCOLTA DE MAJOR A MENOR, PER DENT-SE LES VEUS EN LA LLUNYANIA).

VENEDORES

Follia que mou el món
des dels temps del pare Adam.
!Tot follia, tot follia
qui cerque amor trobarà!

(QUAN S'EXTINGUEIXEN ELS ECOS DEL CANT DE LES VENEDORES, L'ORQUESTRA CONTINUA EMPLENANT LA PAUSA ESCÈNICA AMB QUALSEVOL MOTIU O TRASLUMP DEL QUE S'HA CANTAT ANTERIORMENT. DE REPENT S'OU UN CLAMOREIG DE CAMPANES AL VOL. DE SEGUIDA IRROMP EN ESCENA UN CHOIR DE CIUTADANS - HOMENS I DONES.)

CHOR

Elevem lloances al cel.
Déu ha inspirat
amb alé diví,
amb alé de fe,

14/

la llengua benaurada
del pare Jofré.
Elevem lloances al cel,
perquè amb alegria
protegirà la follia
dels qui sofreixen aquell mal rebel.

(SOLS LES DONES)

Dama Coloma n'és enamorada
del pobre foll.
Quan tenia el seny clar
llufa l'amor
com un ananàixer
de gaita esplendor.
Dama Coloma que segueix volent-lo
espera que Déu guarirà aquella amor.

(TOTS, MIRANT AL FONS PER ON VE COLOMA ACOMPANYADA DE JOANA).

Dama Coloma aplega.
Sembla que al seu rostre guaita una dolçor.
Després d'escoltar
a Jofré el sermó,
una confiança plena de tendresa
li diu que el seu Jaume guarirà del tot.

COLOMA

Doneu-me, Déu, la fortalesa
i la fe que necessite
per a creure en la teua bondat.
Miracle que espere
mentre jo delere
que siga el meu somni joia i claretat.
Miracle que espere
confiant en Tu,
providència que obri
el present obscur

per a ensenyar-me la senda alegria
de l'amor nés pur.

JOANA (AMARGA)

No demaneu impossibles.
La follia d'aquell pobre joveçol
és dura i fosca.
No podrà al seu seny
entrar mai la llum del sol.

COLOMA (A JOANA)

No em doneu més fel a beure,
car si és noble na t'l.lusió,
no és pecat tindre confiança
en el brollar de l'amor.

JOANA

Penseu en el vostre pare
que desaprova vostra absurda obsessió.

(ENTRA EN BERNAT DE MIRALTA. ESPECTACIÓ DE TOTS.)

BERNAT DE MIRALTA (A SA FILLA, COLOMA).

Malgrat campanes i cridadisses
i la parla apostòlica del pare Jofré,
abandona, Coloma, la creença
d'aquella impossible voler.

CHOR (A PART)

Mal gest posa Bernat de Miralta,
però l'amor de sa filla és ben alta.

(ARRIX JOFRÉ JUNT A JAUME EL FOLL, EL QUAL VE EMBENAT DE CAP
I PIT PER LES FERIDES SOPERTES).

CHOR

! Pare Jofré, Pare Jofré!
Déu ha inspirat les paraules
que en la trona heu pronunciat.

18/

*!Lloança al vostre bon nom!
!Siga benedida la vostra caritat!*

JOFRÈ

*Jaume el foll serà el meu hoste.
Si Déu vol ell guarirà.
Serà de moment la pedra
humana d'un hospital
on el foll tindrà refugi,
protecció i caritat.*

*JAUME (A COLOMA, DESCOBRINT-SE EL
PIT COM ABANS).*

*!Mireu-lo, mireu-lo! És l'àngel.
Diu les sofrides paraules
d'una amor que no té fel,
però els seus ulls estan tristos
quan li diu l'amor que em crema.
¿Seràs tu l'àngel que viu
dins del meu pit,
oh dona d'ulls que em fereixen
en l'abisme de la nit?*

*(COLOMA S'AGENOLLA DAVANT DEL PARE JOFRÈ I
LI BESA LA MÀ. DESPRES MIRA DE FIT A FIT A JAUME
I EXPRESA AMB TO CONNOGUT:)*

COLOMA

*El que ningú ha fet fins ara
vós ho heu fet, Pare Jofrè:
protegir la desgràcia
amb el raig de la fe.*

JOFRÈ

*Coloma, foc de l'amor
esma perdut però ferm.
Et pregue que en l'esperança
tingues, per ara, el remei.*

Curaré del vostre Jaume
i noves vos donaré
que espere satisfactòries.

COLONA

¡Ai Pare, Pare Jofré,
la meua esperança és forta!

JOFRÉ

Així, filla, tens que ser.
Déu no pot tindre en oblit
allò que en la criatura
té llussons d'infinitt:
l'amor, l'amor que perdura.

(JOFRÉ FA LA SENTAL DE LA CREU SOBRE EL
CAP DE COLONA, QUE SEGUIX AGENOLLADA).

CHOR

¡Pare Jofré, Pare Jofré!
¡Déu ha inspirat les paraules
que en la trona heu pronunciat!
¡Lloança al vostre bon nom!
¡Sigui benèdicta la vostra caritat!

(UN FORTÍSSIM D'ORQUESTRA I REPIC DE CAMPANES ENGRANDEIX I
SUBLIMITZA L'AMBIENT DE L'ESCENA).

-FI DEL PRIMER ACTE-

2^{on} acte

Cambra principal al costat de Puigat de Miralta. Gran finestra
 gòtica al fons. Mobles i tapissos de l'època.

Acció: (1er quadre)

Coloma, priuor, en una aïra. — Joana, dama. — Puigat de Miralta
 que intenta persuadir a la filla per a que abandoni la de-
 via d'aquí en vers Jauze. Li conta una llegenda, dient-li
 que adieu de Jall és un leprosi. — El priuor conta a P.
 Jofre, denunciant al·lusius a Puigat de Miralta per
 a l'hospital de Jall. Puigat nega al·lusius, acu-
 sant al P. Jofre d'elles causa del mal treball de
 la casa. Coloma, davant la negativa del seu pare,
 es desmor de totes les il·lusions, joies, i al·lusius que
 s'abillen d'unsant-hi-hi al P. Jofre. Puigat li dona que
 li dona compassió degut a la seva falta de caritat.
 a l'enseny que els convida a visitar l'hospital
 de Jall.

(2^{on} quadre)

Galeria de l'hospital prvisional fundat per Jofre.

Al costat de 2^{on} quadre

MEDICINA: EL PRIMER HOSPITAL DE FOLLS

El pare mercedari Gilabert Jofrè (1364-1417) predicà a la Seu valenciana a favor dels "folles e orats" que eren objecte, aleshores, de mofes pels carrers. Deu feligresos secundaren la seva iniciativa i aconseguiren que el rei Martí l'Humà el 1410 signés a Barcelona el Privilegi per a fundar a València la "Casa dels Ignoscents", reconeguda actualment com el primer manicomi del món. El més antic fora de la Península és el de Londres, que data del 1547, gairebé un segle i mig més tard.

Segons el Dr. Joaquim Fuster, que ha investigat a fons el tema, a l'Hospital de la Santa Creu de Barcelona ja des de la seva fundació el 1401 es donava assistència a "ignoscents, afollats, folles e orats", per tant, uns anys abans encara que a València.

S. MONTSERRAT ESTEVE — Psiquiatre